

Decembrie 1989 în Timișoara. De la revoltă populară la revoluție

The crisis of the communist regime, dramatically increased towards the end of the 20th century, led to the outburst of a street riot against Ceausescu's communist regime, in December 1989. The protests of some of the protestant pastor Tőkés László's parishioners, to whom other city dwellers irrespective of their beliefs adhered against the communist authorities' decision to evacuate the pastor, which began on the 15th December, hundreds of people in the streets of Timisoara were shouting FREEDOM and DOWN WITH CEAUSESCU, and were assaulting the PCR Committee of the Timis County, the symbol of the communist power. Repressive forces interfere brutally. Lots of people are wounded and more than 200 are arrested. On "bloody Sunday", December 17, some of the demonstrators manage to head towards the local party headquarters attacking and devastating it. Ceausescu sets off the state of necessity in the county of Timis and orders the army to make use of fire weapons against demonstrators. 63 people are shot dead and 200 are wounded. The retaliation continues the next day, on December 18, when 5 more people are killed, three of them being shot while standing on the steps of the Cathedral.

The general strike, the Elba workers began on December 19 was sided with by the most important factories in the city. At lunch time over 100 000 city dwellers were demonstrating downtown the city of Timisoara.

A government delegation led by Prime Minister Constantin Dascalescu arrives in the city to negotiate with the demonstrators. Unfortunately the negotiations fail. The army troops retire in the barracks and Timisoara becomes thus the FIRST FREE TOWN in communist Romania. The Romanian Democratic Front (FDR) is set up representing the first democratic political structure during the streets riot which ends up in a revolution. The very next day people from Bucharest rise against Ceausescu's dictatorship, as well as people from different places in Banat and Ardeal. The communist regime is put an end to on December 22nd.

Key words: Timisoara, street riot, revolution, communist dictatorship, oppression

I. DE CE TIMIȘOARA?

Criza sistemică a regimului comunist, accentuată dramatic la sfârșitul deceniului nouă, a determinat începutul unei revolte anticeaușiste în 16 decembrie 1989, la Timișoara, care, în 20 decembrie, se extinde și la Lugoj, iar în 21 decembrie, în București și în alte localități din Banat și Ardeal.

Una din întrebările puse de cei care s-au aplecat asupra evenimentelor decisive în alungarea lui Ceaușescu și prăbușirea regimului comunist din România a fost: de ce Timișoara? Ca multe alte întrebări legate de înlăturarea de la putere a lui Nicolae Ceaușescu și consecința logică a prăbușirii regimului comunist, pentru că Ceaușescu și clanul său au fost exponenții cei mai autorizați ai acestui regim, și această întrebare va primi mai multe răspunsuri.

Va pune prima dată această întrebare, într-o lucrare mai amplă consacrată revoluției timișorene, Liviu Birăescu, în martie 1990, și tot el va da un răspuns, validat de poziționarea geografică, structura etnică și evoluția istorică a municipiului de pe Bega¹.

După 1980, criza regimului comunist se va resimți din plin în județul Timiș și în municipiul Timișoara, cuprinzând toate sectoarele de activitate cu implicații profunde în plan social². Lipsa

---

¹ Traian Liviu Birăescu, *De ce Timișoara?* în *Timișoara 16-22 decembrie 1989*, Timișoara, Edit. Facla, 1990, p. 11-15

² Ioan Munteanu, *Starea de spirit a populației din Timișoara premergătoare Revoluției din Decembrie 1989* în „Clio”, an. IV, nr. 1/2008, București, p. 69-70

de materii prime pentru majoritatea întreprinderilor timișene – „Electromotor”, „Solventul”, Întreprinderea Textilă „1 Iunie” din Timișoara etc. –, calitatea slabă a produselor destinate exportului și crearea de mărfuri nevandabile a determinat conducerea partidului să dirijeze tot mai mult exportul spre produsele agricole. Această politică a dus la reducerea producției de bunuri agroalimentare destinate consumului populației, la o gravă criză de alimente și chiar la o stare de subnutriție în numeroase familii.

De aceea, potrivit unei Note informative a securității din 16 iulie 1981, la interminabilele cozi de la magazine se semnalau deseori „invective, injurii adresate organelor locale și centrale de partid și de stat, factorilor responsabili de această situație”³. Aceleași Note semnalează o atitudine de simpatie a muncitorilor de la marile întreprinderi timișorene față de evenimentele din Polonia, unde sindicatul „Solidaritatea” a declanșat o viguroasă mișcare social-politică. Astfel, la Întreprinderea „Modern” muncitorii considerau că „acțiunile din Polonia sunt juste și corecte”, dar că în România ei „nu se vor limita doar la grevă pentru a-și dobândi drepturile”⁴. Așa cum va mărturisi la Procesul de la Timișoara fostul prim-secretar al Comitetului Județean P.C.R. Timiș, Radu Bălan, situația județului pe care trebuia să-l conducă, începând cu 3 noiembrie 1989, era dificilă și starea de spirit foarte agitată. În multe întreprinderi salariații primeau sub 80% din salariile convenite, iar salariații din agricultură nu-și mai primiseră remunerațiile din luna iulie⁵.

Și, totuși, în ciuda acestei realități, timișorenii nu trăiau mai rău decât majoritatea românilor. Dimpotrivă! De aceea, declanșarea revoluției din decembrie 1989 la Timișoara s-a datorat și altor factori ce țineau de tradiția democratică și europeană, structura etnică eterogenă, poziționarea orașului la granița de vest a României, experiența „operațiunii Bărăgan” și a revoltelor studențești din 1956 și, nu în ultimul rând, unui plus de informație⁶.

Datorită unei evoluții istorice specifice⁷, Banatul, în general, iar Timișoara, în special, a constituit un model de interculturalitate activ, caracterizat în primul rând printr-o complementaritate civică⁸. Paralel cu dogmatismul culturnicilor, cu limbajul de lemn și cu manifestările de masă desfășurate sub egida „Daciadei” sau „Cântării României”, a existat în Timișoara, în toată perioada comunistă, și un alt mod de gândire, exprimat prin activitatea mai multor cercuri intelectuale și artistice: Grupul artistic „Sigma”, Aktionsgruppe Banat al scriitorilor de expresie germană, cenaclurile multilingve ale Uniunii Scriitorilor, reuniunile interconfesionale, cinematecele, Formația Phoenix etc.⁹ Interculturalitatea activă a Banatului, realizată prin metisajul său interconfesional, interetnic, interlingvistic și intercultural poate explica, în mare măsură, atât declanșarea revoluției din decembrie 1989 la Timișoara, cât și primatul Timișoarei în transformarea post-revoluționară a României. Expresia sintetică a acestor realități a reprezentat-o binecunoscuta lozincă: „Azi în Timișoara, mâine-n toată țara!”, rostită cu același năduf atât în săptămâna patimilor orașului de pe Bega, 16-22 decembrie 1989, cât și după instaurarea noii puteri, „emanație a revoluției”.

---

³ Direcția Județeană Timiș a Arhivelor Naționale, Fond Comitetul Județean Timiș al P.C.R., dosar 256/1981, f. 29 (în continuare: D.J.T.A.T.N...)

⁴ *Ibidem*, f. 12

⁵ *Procesul de la Timișoara*, vol. III, Ediție îngrijită de Miodrag Milin și Traian Orban, Timișoara, Edit. Mirton, 2005, p. 1414

⁶ Dumitru Tomoni, *Aspecte ale crizei economice și deteriorarea condițiilor de viață în Banat în „Caietele Revoluției”*, nr. 5/2008, p. 16-18

⁷ Gheorghe Jurma, *Descoperirea Banatului*, Reșița, Edit. Timpul, 1994; vezi și Dumitru Tomoni, *Regionala „Astra Bănățeană”. Monografie istorică*, Timișoara, Edit. Eurostampa, p. 14-56

⁸ Ștefan Buzărnescu, Sorin Pribac, Micea Neagu, Ana Buzărnescu, *Un model de interculturalitate activă. Banatul românesc*, Timișoara, Edit. De Vest, 2004, p. 64

⁹ Victor Neumann, *Civismul Timișoarei în anii național-comunismului în „Memorial 1989. Buletin științific și de informare”*, nr. 2/2007, Timișoara, p. 16

Fiind o regiune foarte bogată, cu oameni gospodari și înstăriți, Banatul nu a fost tocmai un loc prielnic pentru implantarea comunismului. Sesizând acest lucru, regimul comunist a încercat mai repede decât în alte zone ale țării să se impună prin forță și teroare, fără să-și facă probleme de imagine sau percepție. Pretextând vecinătatea cu Iugoslavia, al cărei lider comunist, Iosif Broz Tito, se declarase fără echivoc împotriva stalinismului, conducerea regimului comunist a pus la cale așa-numita „operațiune Bărăgan”. La 18 iunie 1951, peste 40000 de români, sârbi, germani, bulgari etc. din Banat și Mehedinți au fost ridicați de la casele lor, urcați în vagoane de transportat animale, iar după două săptămâni lăsați sub cerul liber în diferite locuri ale Bărăganului. Regimul comunist i-a obligat să pornească viața de la capăt, să lupte cu foamea, cu lipsa de bani, cu frigul iernilor geroase sau canicula verilor toride¹⁰. Chiar dacă după 4-5 ani cei mai mulți dintre deportați se vor reîntoarce acasă, ei și copiii lor – mulți născuți în Bărăgan – nu vor putea uita niciodată calvarul provocat de comuniști, iar atunci când au avut posibilitatea să-și exprime adevăratele sentimente față de regimul comunist, au făcut-o în diferite forme.

Nu întâmplător, cele mai evidente acțiuni de protest și de solidaritate cu revoluția maghiară din anul 1956 s-au desfășurat în Timișoara. Atunci, studenții timișoreni au scandat cu toate riscurile „Jos comunismul!” și „Afară cu rușii din țară!”¹¹. Intervenția forțelor represive nu s-a lăsat așteptată, peste 800 de studenți vor fi arestați, dintre care 29 vor fi judecați și condamnați la închisoare. Mișcarea studențească din zilele de 30-31 octombrie 1956, la care au participat peste 2000 de studenți din toate instituțiile universitare timișorene, a avut un evident caracter anticomunist¹².

Indiscutabil, în izbucnirea revoluției de la Timișoara un rol important l-a avut și plusul de informație. Programele televiziunilor de la Belgrad, Novi-Sad și Budapesta erau urmărite constant de către timișoreni, care aveau posibilitatea să vadă și o altă realitate și să fie informați despre acțiunile anticomuniste din celelalte țări cu regim totalitar. Informația venea și pe calea relațiilor directe, mulți timișoreni având rude, vecini sau prieteni stabiliți în diferite țări din Europa.

Sintetizând cele spuse mai sus, putem concluziona că în decembrie 1989 exista un spirit al Timișoarei prooccidental, democratic și antitotalitar. De aceea, dincolo de criza economică evidentă, cu grave consecințe sociale, acest spirit timișorean a declanșat, cu sau fără instigatori, într-un context internațional favorabil, revoluția din decembrie 1989.

II. PRELUDII LA 16 DECEMBRIE 1989

Primele semnale se dau imediat după revolta brașovenilor din noiembrie 1987, când în Timișoara s-a încercat organizarea unei demonstrații anticeaușiste în ziua de 3 ianuarie 1988, atât în Piața Unirii, cât și în Piața Operei. Strategia greșită și teama de represiunea fără menajamente a unor autorități aflate în alertă au făcut ca mobilizarea să fie redusă și doar verbală, printr-un discret și timid îndemn: „Dacă ești patriot, vino în 3 ianuarie în Piața Unirii!”¹ Din cauza slabei organizări și mobilizării discrete a milițienilor și securiștilor, acțiunea s-a rezumat la o întâmplătoare plimbare prin cele două piețe, dar și la un semnal dat unor autorități docile și interesate în menținerea unui regim anacronic.

Un alt semnal îl vor da timișorenii în ziua de 15 noiembrie 1989, după meciul de fotbal România-Danemarca. Victoria echipei române și calificarea la turneul final al campionatului

¹⁰ Viorel Marineasa, Daniel Vighi, *Rusalii 51. Fragmente din deportarea în Bărăgan*, Timișoara, Edit.

Marineasa, 1994; vezi și: Viorel Marineasa, Daniel Vighi, Valentin Sămânță, *Deportarea în Bărăgan*, Timișoara, Edit. Mirton, 1996; Elena Spijavca, *Munci și zile în Bărăgan*, București, Edit. Fundației Academia Civică, 2004

¹¹ Mihaela Sitaru, *Oaza de libertate. Timișoara, 30 octombrie 1956*, Iași, Edit. Polirom, 2004, p. 48

¹² Ioan Munteanu, *Manifestarea anticomunistă a studenților de la Timișoara din octombrie 1956. Semnificația politică națională*, în „Analele Sighet”, vol. VIII, București, 2000, p. 635-656

¹ *Timișoara 16-22 decembrie 1989*, Timișoara, Edit. Facla, 1990, p. 86-87; vezi și Titus Suci, *Reportaj cu sufletul la gură*, Timișoara, Edit. Seicon, 1990, p. 6-7 (în continuare: *Reportaj cu sufletul la gură...*)

de fotbal Italia '90 au scos în stradă mii de timișoreni și, în special, studenți. S-a cântat „Deșteaptă-te, române!” și s-a scandat „România!”, dar și... „Jos Ceaușescu!”² Vestea s-a răspândit foarte repede, generând perplexitate și curiozitate, astfel că, a doua zi, sute de timișoreni se revărsau pe străzile centrale ale orașului pentru a se convinge de cele auzite și a continua acțiunile. Din păcate, nu a existat un catalizator care să unească și să canalizeze dorința de acțiune a grupurilor răslețe de timișoreni.

În zilele premergătoare datei de 19 noiembrie 1989, parcul din Complexul Studentesc era plin de fluturași prin care tinerii erau îndemnați să vină în 19 noiembrie, la orele 16, în Piața Operei din Timișoara, la o manifestație împotriva regimului. Fluturașii, scriși de mână cu carioca, folosindu-se patru culori, aveau următorul conținut: „Tineri, veniți cu toții, duminică, 19 noiembrie 1989, orele 16, în Piața Operei, să manifestăm sub lozinca: LIBERTATE, DEMNITATE!!!, Jos MINCIUNA, TIRANIA, SĂRĂCIA ȘI HOȚIA!!!”³.

La data și ora stabilite erau grupuri răslețe de oameni, dar nimeni nu a făcut niciun gest de protest, astfel că, după o vreme, oamenii s-au împrăștiat.

La foarte scurt timp, un nou semnal de revoltă împotriva dictaturii lui Ceaușescu îl vor da muncitorii de la cea mai mare întreprindere din Timișoara, U. M. T. În ziua de 23 noiembrie, când la București se desfășurau lucrările Congresului al XIV-lea al P. C. R., un grup de muncitori de la U. M. T. au încercat să mobilizeze oamenii din întreprindere pentru o demonstrație împotriva realegerii lui Ceaușescu în funcția de secretar general al P. C. R. În acest sens, s-au contactat persoane de încredere de la alte întreprinderi, iar un grup de 3-400 de oameni s-au adunat în curtea întreprinderii, scandând lozinca: „Români, veniți cu noi!” și s-au îndreptat spre poarta de ieșire. Din păcate pentru organizatori, la intervenția demobilizatoare a unui șef de secție, majoritatea muncitorilor n-au avut curajul să meargă mai departe, risipindu-se pe la secțiile lor. Bineînțeles, au urmat arestări și amenințări⁴. Nici de această dată nu se va întâmpla nimic grav pentru regimul lui Ceaușescu, dar... va veni decembrie 1989.

III. REVOLTĂ SPONTANĂ SAU COMLOT EXTERN?

În ciuda acestor realități ce motivează și justifică începutul revoltei timișorenilor, la scurt timp după înlăturarea lui Ceaușescu, ziariști și analiști dornici de senzational sau legați prin interese sau trecut de fostul regim comunist, Securitate sau Armată, au lansat varianta complotului extern pus la cale de serviciile secrete sovietice și americane pentru înlăturarea regimului dictatorial. O mai veche obsesie a lui Ceaușescu, vehiculată și cu ocazia revoltei de la Brașov din 25 noiembrie 1987, prezența agenților străini destabilizatori încă din primele momente ale revoltei, va fi îmbrățișată, la început mai timid, dar odată cu trecerea timpului și sporirea nemulțumirilor față de noua putere postdecembristă, tot mai zgomotos, devenind chiar o modă. În acest sens, excelează prin tenacitatea dovedită de-a lungul timpului Alex Mihai Stoenescu⁵, dar și alți exegeți ai evenimentelor din decembrie 1989⁶. În aceeași logică a rolului primordial jucat de agenții străini în declanșarea și organizarea revoltei timișorenilor, sunt prezentate evenimentele din Timișoara și volumul colectiv intitulat „Armata română în Revoluția din Decembrie 1989”, coordonat de Costache Codrescu și apărut în două ediții.

---

² *Ibidem*, p. 7

³ <http://www.vestul.ro/stiri/485/indemn-la-revolutie-in-noiembrie-1989.htm> , 09.01.2009

⁴ *Ibidem*, p. 8-9

⁵ *Revoluția română din decembrie 1989. Istorie și memorie*, coordonator Bogdan Murgescu, Iași, 2008, p. 205-212

⁶ Filip Teodorescu, *Un risc asumat*, București, Edit. Viitorul Românesc, 1992; Sergiu Nicolaescu, *Revoluția. Începutul adevărului. Un raport personal*, București, Edit. Topaz Grup, 1995; *Idem*, *Lupta pentru putere. Decembrie 89*, București, Edit. Bic All, 2005 (în continuare: *Lupta pentru putere...*); *De la regimul comunist la regimul Iliescu. Virgil Măgureanu în dialog cu Alex Mihai Stoenescu*, București, Edit. RAO, 2008 (în continuare: *De la regimul comunist la regimul Iliescu...*)

Susținătorii teoriei complotului extern, orchestrat împotriva lui Ceaușescu de către ruși și americani, vorbesc de selecționarea și instruirea specială a unor transfugi români aflați în lagărele din Ungaria, ce urmau să fie trimiși în special în zona Banatului și Transilvaniei pentru a desfășura acțiuni destabilizatoare. Aceștia trebuiau ca „în momentul în care se semnala un conflict într-o localitate din zonă... să se deplaseze urgent acolo, să-l amplifice și să-l direcționeze.”⁷

Un alt grup diversionist era cel trimis de serviciile sovietice sub forma unor turiști aflați în tranzit spre Iugoslavia, cu autoturisme particulare, în medie de 80-100 de mașini pe zi. Tot în această perioadă s-a intensificat și activitatea unor persoane „cunoscute ca agenți sovietici care desfășurau activități de propagandă asupra unor intelectuali filo-sovietici din Timișoara”⁸. Cine erau acei intelectuali filo-sovietici cu influență în mediul intelectual timișorean, nu ni se spune și nici noi nu am putut afla până astăzi.

Susținătorii complotului străin i-au atribuit un anumit rol și fostului consul general al Iugoslaviei la Timișoara, Marko Atanackovic, considerat a fi agent al serviciilor speciale ungare, care ar fi întreținut relații strânse cu personalitățile locale și care „circula frecvent între România și Iugoslavia, uneori trecând frontiera de 2-3 ori pe zi.”⁹ Or, se știe că atât revoluționarii din Comitetul cetățenesc constituit în sediul Comitetului Județean Timiș al P.C.R., cât și cei din balconul Operei, au făcut eforturi repetate pentru ca lista de revendicări să ajungă la consulul iugoslav și prin intermediul său să fie transmisă la ambasadă și la agenția Taniug¹⁰.

Tot pe seama agenților străini a fost pusă și prima manifestare din decembrie 1989 de ostilitate față de regimul dictatorial. În noaptea de 10/11 decembrie au fost împrăștiate pe străzile Timișoarei manifeste cu un conținut exclusiv anticeaușist: „Jos dictatura!”, „Jos tirania ceaușistă!” și „Moarte dictatorului!”. A doua zi, la primele ore ale dimineții, milițienii au fost mobilizați pentru adunarea acestor manifeste. Pentru că nu au fost identificați autorii acestei acțiuni și nimeni nu și-a asumat această formă de protest, atât Alex Mihai Stoenescu¹¹, cât și Sergiu Nicolaescu¹² consideră că agenții străini au împrăștiat aceste manifeste pentru a provoca forțele represive și a-i pregăti pe timișoreni.

Aceiași agenți străini ar fi acționat în zilele de 15 și 16 decembrie 1989 în jurul casei pastorului László Tőkés, pentru a transforma o acțiune de solidarizare cu pastorul ce urma să fie evacuat, în baza unei hotărâri judecătorești, într-o formă de protest față de regim. „Toți aceștia – declara fostul șef al Serviciului Român de Informații, Virgil Măgureanu – împreună cu alte grupări, așa-zisele grupuri de turiști sovietici... în mașini Lada, tineri atletici, persoane care se mișcau întotdeauna grupat” i-ar fi instigat pe timișoreni la revoltă¹³. Potrivit lui Sergiu Nicolaescu, printre cei aflați în jurul casei lui Tőkés, organele de filaj au identificat „agenți ai spionajului străin care încercau să își piardă urma în mulțime.”¹⁴ Nu numai că niciunul dintre miile de timișoreni ce s-au perindat atunci prin casa pastorului nu a văzut vreun străin, dar nici organele Securității locale nu au confirmat această supoziție, așa cum vom vedea în paginile următoare. Nici condamnarea lui Tőkés nu ar fi fost întâmplătoare, el fiind „cel mai mare dușman al unității naționale”¹⁵ și în același timp „doar un pretext bine urmărit și exploatat de forțele externe.”¹⁶

---

⁷ Filip Teodorescu, *op.cit.*, p. 49; vezi și Sergiu Nicolaescu, *Lupta pentru putere...*, p. 52

⁸ *Ibidem*, p. 52

⁹ *Ibidem*, p. 53

¹⁰ Titus Suci, *Reportaj...*, p. 229-231

¹¹ Alex Mihai Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat în România*, vol. 4 (I), București, Edit. RAO, 2004, p. 325-326

¹² Sergiu Nicolaescu, *Lupta pentru putere...*, p. 54

¹³ *De la regimul comunist la regimul Iliescu...*, p. 15

¹⁴ Sergiu Nicolaescu, *Lupta pentru putere...*, p. 55

¹⁵ *De la regimul comunist la regimul Iliescu...*, p. 169

¹⁶ Radu Tinu, *Timișoara... no comment*, București, Edit. Paco, 2001, p. 19

Dacă motivele acestei condamnări au fost elucidate de Marius Mioc¹⁷, în ceea ce privește rolul pastorului Tőkés în revoluția din Timișoara, lucrurile sunt și mai clare. Parafrazându-l pe Nicolae, Bălcescu în încercarea de a stabili legătura dintre revoluția pașoptistă europeană și cea din Țările Române, putem spune răspicat că încercarea de evacuare a pastorului reformat a fost doar ocazia și nu cauza revoltei timișorenilor. Că lucrurile stau așa și nu altfel, o dovedesc atât apelurile repetate ale pastorului adresate în 16 decembrie celor adunați în fața casei parohiale de a se împrăștia pentru a nu da ocazia unor incidente, cât și faptul că în după-amiaza acelei zile acțiunea timișorenilor de solidarizare cu Tőkés se transformă în revoltă împotriva dictaturii lui Ceaușescu.

Un alt moment controversat legat de începutul revoltei timișorenilor și de posibila prezență a unor grupuri „de șoc” este cel al spargerii vitrinelor în zilele de 16 și 17 decembrie. Dexteritatea cu care unii spărgeau vitrinele, calmul și seninătatea afișată au atras atenția unor martori oculari. Astfel, Vasile Andraș mărturisea că: „Se spărgeau vitrinele la librăria din colț, la tutungerie. Treaba asta o făceau patru tineri tunși zero, îmbrăcați în haine civile, având niște bâte, zic eu speciale, lungi de 1,70-1,80 m prevăzute la capete cu verigi metalice. Ei spărgeau, dar nu luau nimic, aveau ceva parcă doar împotriva vitrinelor, lucru pe care de altfel îl executau într-adevăr cu plăcere.”¹⁸ „Cele mai multe vitrine – își amintește și Sandu Hanuș – au fost sparte de un grup de șapte-opt persoane având niște bastoane – de unde?, cum de veniseră astfel pregătiți? – ca și sticle de băutură.”¹⁹ De aceea, unii exegeți ai evenimentelor din Timișoara văd în aceste grupuri „mercenari străini în acțiuni de diversiune” sau pur și simplu acțiuni de diversiune făcute de Securitate și Armată pentru a justifica reprimarea demonstrațiilor²⁰. Marea majoritate a protestatarilor prezenți în acele zile pe străzile orașului nu împărtășesc astfel de supoziții, considerând că spargerea vitrinelor era o formă de protest față de regim și față de intervenția dură a forțelor de presiune. Nu este exclusă nici prezența în aceste grupuri a unor indivizi certați cu legea sau pur și simplu mânați de dorința de a fura.

În unele situații, argumentele folosite pentru a justifica o intervenție străină la Timișoara sunt exagerate, dacă nu chiar hazlii. Astfel, comandantul U.M. 01185 relatează că în dimineața zilei de 17 decembrie coloana de militari prezenți la defilare în Piața Operei „a devenit un adevărat magnet, fiind înconjurată de persoane cu înfățișare și îmbrăcăminte ce nu arătau a fi din Timișoara (subl. n.)”²¹ Dacă ar fi fost vorba de un sat din zona Munților Apuseni, s-ar fi putut vedea o diferență între portul localnicilor și cel al străinilor, dar într-un oraș studentesc și multietnic, cum este Timișoara, greu se pot face astfel de diferențieri. La fel de exagerată ni se pare și afirmația că în aceeași zi „au început să apară câteva drapele cu însemnele de stat ale Ungariei.”²² Niciunul dintre miile de demonstrați nu confirmă existența unor drapele maghiare, mai mult, în acea stare de spirit era greu de presupus că cineva ar fi comis o asemenea imprudență.

Indiscutabil că în acele zile au fost în Timișoara turiști străini, în special din Republica Moldova. Problema nu este legată de prezența lor, ci de numărul și implicarea efectivă în declanșarea și catalizarea revoltei timișorenilor.

Potrivit cercetărilor făcute de Asociația „17 Decembrie” Timișoara, în hotelurile din oraș au fost cazați în luna decembrie 1989 un număr de 1638 de turiști străini, mai puțini decât în luna noiembrie, când numărul acestora era de 2190²³. Posibilitatea cazării unor turiști străini în

---

¹⁷ Marius Mioc, *Revoluția, fără mistere. Începutul revoluției române: cazul László Tőkés*, Timișoara, Edit. „Almanahul Banatului”, 2002

¹⁸ Titus Suci, *Reportaj...*, p. 118

¹⁹ *Ibidem*, p. 71

²⁰ Sergiu Nicolaescu, *Lupta pentru putere...*, p. 58

²¹ *Ibidem*, p. 62

²² *Ibidem*

²³ Marius Mioc, *Revoluția din 1989 și minciunile din Jurnalul Național*, Timișoara, Edit. Marineasa, 2005, p. 13 (în continuare: *Revoluția din 1989...*)

campingul din oraș era exclusă, deoarece pe timpul iernii acesta era închis. Dacă ar fi stat pe străzi, în mijlocul demonstranților sau în mașini parcate în diferite locuri, cu siguranță că ar fi fost identificați atât de către locuitorii orașului care, în acele zile fierbinți, pentru a evita eventuale arestări, au fost într-o continuă mișcare și, evident, de către forțele represive care erau în stare de alertă. Că nu au fost văzuți străini în rândul demonstranților o spun sute de participanți la acele evenimente. Consemnăm, în acest sens, mărturisirea fostului deținut politic și senator, Tănase Tăvală: „Părerea mea personală, ca un om care am parcurs în timpul revoluției Timișoara și ziua și noaptea, foarte multe puncte, este că nu au existat teroriști... Nu am constatat existența străinilor sau a cetățenilor români înarmați care să circule printre manifestanți.”²⁴ Același lucru îl va spune și Dan Voinea, după o cercetare de mai bine de un deceniu a Revoluției din 1989: „în rândul victimelor din toată România, nu avem cetățeni străini, decât câțiva jurnaliști... Declanșarea revoluției în România aparține timișorenilor și ei ar fi văzut în rândul lor un cetățean străin, că era ungar, că era neamț, că era american, că era rus, care instiga. Ei nu au fost conduși de nimeni, au fost conduși de propria lor nemulțumire față de regim.”²⁵ „Noi nu am identificat până în prezent cetățeni străini în rândul victimelor sau în rândul trăgătorilor”, declara fostul șef al Parchetelor Militare la Timișoara. În perioada 16-19 decembrie au fost arestate peste 900 de persoane, participante sau nu la demonstrații, luate de-a valma de pe stradă, din gară, din parcuri sau alte locuri, dar între ele nu era niciun cetățean străin. La fel stăteau lucrurile și în privința celor 73 de morți înregistrați până în 22 decembrie 1989 și a celor 296 de răniți.

Argumentele cele mai puternice ce infirmă rolul agenților străini în declanșarea revoltei timișorenilor vin din partea rapoartelor oficiale ale securității și a declarațiilor făcute de lucrătorii acestei instituții sau cei ai Ministerului de Interne. Astfel, Radu Tinu, adjunctul șefului Securității Județene, prezent pe străzile orașului împreună cu subalternii săi încă din primele momente ale revoltei, declară la Procesul de la Timișoara că, în urma datelor culese în acele zile, „nu a fost niciun element din afară, care să provoace aceste tulburări.”²⁶ Întrebat fiind de procuror dacă în urma muncii informative pe care a desfășurat-o a depistat vreun instigator, răspunsul lui Tinu a fost atunci, fără echivoc: „Nu.”²⁷

Pe o poziție similară s-a situat la Procesul de la Timișoara și col. Filip Teodorescu, adjunct al șefului Contraspionajului Român, trimis în noaptea de 16 decembrie la Timișoara împreună cu un grup format din 14 ofițeri din diferite direcții ale Departamentului Securității Statului, pentru a identifica agenții străini veniți cu sarcina de a destabiliza situația din România, „dotați cu armament și materiale de propagandă anticomunistă și antiromânească.”²⁸ În prima informare – în acele zile a trimis trei informări la București – trimisă în 19 decembrie generalului Iulian Vlad, șeful Departamentului Securității Statului, Filip Teodorescu, spunea că nu au fost identificați conducători și că „acțiunea este absolut spontană, generată de nemulțumirea generală specifică (sic!) nu numai Timișoarei, ci poate altor județe din țară”²⁹. La proces revine asupra caracterului spontan al evenimentelor începute în 16 decembrie, precizând că „datele comunicate de noi la București menționau că manifestațiile au fost și sunt spontane și nu se datoresc unei organizări prealabile sau vreunor agenți străini.”³⁰ Tot la proces, Filip Teodorescu declara fără nicio rezervă că, „pe întreaga perioadă a evenimentelor de la Timișoara, cu toate eforturile depuse, nu am reușit să obținem informații din care să rezulte că agenți ai spionajului

---

²⁴ *Întrebări cu și fără răspuns. Decembrie 1989*, Timișoara, Edit. Mirton, 2001, p. 154 (în continuare: *Întrebări cu și fără răspuns...*)

²⁵ *Ibidem*, p. 139

²⁶ *Procesul de la Timișoara*, vol. I, Ediție îngrijită de Miodrag Milin, Timișoara, Fundația Academia Civică, 2004, p. 444

²⁷ *Ibidem*, vol. II, p. 459

²⁸ *Ibidem*, vol. I, p. 280

²⁹ *Ibidem*, p. 301

³⁰ *Ibidem*, p. 315

străin s-ar fi infiltrat în județul Timiș, în scop de a destabiliza situația.”³¹ Din păcate pentru probitatea morală a celor doi reprezentanți ai Securității, peste ani, ei și-au schimbat punctul de vedere asupra evenimentelor de la Timișoara, astăzi fiind, și cu complicitatea mass-media dornice de senzational, unii dintre cei mai vocali susținători ai complotului organizat la Timișoara în decembrie 1989 de serviciile străine împotriva lui Ceaușescu.

Nici generalul maior Emil Macri, șeful Direcției de Contrainformații Economice din Departamentul Securității Statului, și nici lt.-col. Gabriel Anastasiu, locțiitorul șefului Direcției I Informații Interne, trimiși la Timișoara în același grup de ofițeri, pentru a identifica „instigatori și, mai ales, persoane străine strecurate”, nu vor confirma existența agenților străini. Astfel, Emil Macri îl informa pe Ion Coman în 18 decembrie că nu „a identificat niciun agent străin”, iar pe Iulian Vlad că nu deține „informații din care să rezulte instigatori și persoane care au venit cu scop de destabilizare.”³² Gabriel Anastasiu declara la proces că „s-a văzut clar că nu era vorba de instigare, de elemente din acestea transfuge, fugare, ci că era vorba de niște activități la care participau oamenii muncii...” Un alt ofițer de securitate, lt.-col. Gheorghe Carașcă, va ajunge la aceleași concluzii: „Misiunea pe care am primit-o de la generalul Emil Macri a fost aceea de a stabili prin cercetări cine sunt capii evenimentelor din Timișoara și dacă sunt legături cu elementele ostile din afară. Ofițerii de securitate au efectuat cercetări pe linia problemelor menționate mai sus... Menționez că din cercetările efectuate, care au avut loc în Penitenciarul Timișoara, nu au rezultat aspecte care să intereseze organul de securitate.”³³

Rapoartele și declarațiile de mai sus merită o atenție specială. Toți acești ofițeri superiori, cu funcții de răspundere în Securitate, au fost trimiși la Timișoara cu o misiune specială: de a-i identifica atât pe conducătorii revoltei, cât și pe agenții străini care i-au instigat pe timișoreni. Aceștia, împreună cu organele județene ale Securității, beneficiau de întreaga logistică, aveau oameni în toate zonele fierbinți ale orașului și, mai ales, erau mai mult decât motivați pentru a satisface dorința superiorilor de a eluda cauzele reale ale revoltei și a pune totul în seama agenților străini destabilizanți și instigatori. Dacă nu au putut fi identificați agenți străini instigatori, înseamnă, mai mult ca sigur, că nu au fost sau nu au avut niciun rol în declanșarea evenimentelor de la Timișoara. Că, între timp, cei care atunci căutau cu disperare agenți străini, dar fără niciun rezultat, sunt astăzi cei mai aprigi susținători ai complotului extern pus la cale la Timișoara, este doar o problemă ce ține de nostalgia vremilor apuse și de o explicabilă dorință de mediatizare. Cercetarea istorică nu poate fi făcută pe impresii, ci pe documente, iar cele cunoscute până acum converg spre ideea că pe un fond extern favorabil și chiar încurajator, revolta timișorenilor a fost declanșată de criza fără precedent a unui regim anacronic și detestat de marea majoritate a românilor.

Cu sau fără prezența agenților străini, protestul timișorenilor a fost hotărât, dramatic și chiar eroic, lucru recunoscut chiar și de către susținătorii complotului extern împotriva lui Ceaușescu. Astfel, într-un interviu acordat lui John Simpson, redactorul-șef pentru știri externe ale B.B.C., Virgil Măgureanu declara despre rolul agenților străini că „această influență din afară a existat la Timișoara, inclusiv amestecul unor grupuri care au fost anterior pregătite în afară pentru a interveni într-o eventuală revoltă”, dar „nu datorită lor s-a produs revolta populației din Timișoara, ei au facilitat numai o anumită organizare, eventual au dirijat-o... dar în niciun caz nu aceștia au fost oamenii care au determinat cursul evenimentelor din Timișoara și amploarea lor.”³⁴ În aceeași termeni se exprimă și Sergiu Nicolaescu, afirmând că „atât cursul evenimentelor de la Timișoara, clar anticomuniste, cât și deznodământul lor, au fost determinate în mod fundamental de populația Timișoarei.”³⁵

---

³¹ *Ibidem*, p. 292

³² *Ibidem*, p. 37

³³ Apud Alex Mihai Stoenescu, *op. cit.*, p. 485

³⁴ *Întrebări cu și fără răspuns...*, p. 45-46

³⁵ Sergiu Nicolaescu, *Lupta pentru putere...*, p. 51

IV. TIMIȘOARA SE REVOLTĂ 16-20 DECEMBRIE

Într-adevăr, săptămâna 16-22 decembrie 1989 a fost cea mai dramatică din istoria municipiului Timișoara. Începutul revoltei timișorenilor s-a produs în după-amiaza zilei de 16 decembrie în Piața Maria, în apropierea casei pastorului László Tőkés. În jurul orelor 19 s-au oprit tramvaiele și s-a strigat pentru prima dată „Jos Ceaușescu”, lozincă incendiară ce a marcat trecerea de la o acțiune de solidarizare cu pastorul Tőkés, expresie a unui civism recunoscut timișorenilor, la o revoltă anticeaușistă, expresie a răbufnirii nemulțumirilor față de un regim agresiv și dictatorial. Atunci s-a aprins scânteia revoltei și tot atunci a încetat rolul jucat de pastorul Tőkés în derularea evenimentelor din Timișoara. Or, cei care au aprins această scânteie, oprind tramvaiele și strigând lozincă cea mai dragă românilor în decembrie 1989, nu au fost agenți străini, ci Ion Monoran și Daniel Zăgănescu³⁶. Sămânța revoltei a fost aruncată într-un sol fertil, pentru că altfel, chiar dacă toate serviciile secrete din lume și-ar fi dat mâna cu o parte a Securității trădătoare pentru a-l înlătura pe Ceaușescu, timișorenii nu-și riscau viața și libertatea doar pentru a fi pe placul unor complotiști străini sau autohtoni. Că nu erau timișorenii români cei mai naivi și mai ușor de manipulat, au dovedit-o cu prisosință după anii '90, prin lansarea Proclamației de la Timișoara, organizarea numeroaselor manifestări de protest față de politica noilor guvernanți și, de ce nu, prin votul exprimat de-a lungul anilor.

Într-adevăr, după ora 19, în Piața Maria situația era scăpată de sub control, circulația era oprită, numărul demonstrațiilor era în continuă creștere (peste 2000), iar atitudinea lor era fără echivoc potrivnică regimului ceaușist. Fiind confruntate cu o situație fără precedent, autoritățile intervin în forță, fiind trimis un pluton de intervenție și mașini de pompieri. Protestatarii rezistă cu îndârjire, astfel că încercarea forțelor represive de a-i împrăștia și de a restabili ordinea eșuează, în ciuda faptului că Ceaușescu i-a cerut primului-secretar al Comitetului Județean P.C.R. Timiș, Radu Bălan, să rezolve situația într-o oră³⁷.

Prinzând curaj, o coloană de demonstrați s-a îndreptat spre Comitetul Județean de Partid, trecând Podul Michelangelo și deplasându-se pe lângă Banca de Stat, Poștă și apoi pe Bulevardul 23 August. Depășit de evenimente, Radu Bălan nu a avut curajul să încerce un dialog cu cei aproape 2000 de demonstrați, deși știa că se bucura de simpatia timișorenilor. În aceste condiții, demonstrații atacă sediul, sparg geamurile și încearcă să smulgă însemnele comunismului. Văzând că forțele de care dispunea la acea oră nu făceau față mulțimii, primul-secretar solicită Inspectoratului Județean Timiș al Ministerului de Interne să trimită noi forțe. Pentru apărarea sediului și împrăștierea demonstrațiilor este trimis un pluton din subunitatea antiteroristă (U.S.L.A.) echipat cu salopete, scuturi, bastoane și căști, care, folosind inclusiv fiole lacrimogene, a reușit să restabilească ordinea³⁸.

La ora 20,45, primul-secretar i-a cerut locotenent-colonelului Constantin Zeca, înlocuitorul comandantului Marii Unități Mecanizate, să scoată trupe și tehnică de luptă pentru a participa, împreună cu organele Ministerului de Interne, la restabilirea ordinii în oraș. În urma ordinului dat de generalul Vasile Milea, ministrul Apărării Naționale, vor fi scoase în oraș 24 de patrule a câte 10 militari fiecare, înarmați, dar fără muniție³⁹.

Între timp, demonstrații s-au regrupat în Piața Maria și de acolo au pornit, peste pod, la Catedrală, după orele 23, la îndemnul lui Sorin Oprea, mecanic la „Electrometal” Timișoara⁴⁰. Realizând că numărul celor adunați era prea mic, demonstrații au hotărât să pornească spre

³⁶ Arhiva Memorialului Revoluției Timișoara, *Fond Ion Monoran*; vezi și Daniel Vighi, *Mono a oprit tramvaiele...* în „Orizont”, Timișoara, nr. 1 din 23 ianuarie 2006, p. 22

³⁷ *Procesul de la Timișoara*, vol. III, p. 1429

³⁸ *Ibidem*, p. 1433

³⁹ Neculai Damian, *Scânteia vine din văzduh*, Timișoara, Edit. Eurostampa, 1999, p. 41-42

⁴⁰ *Armata română în Revoluția din decembrie, 1989*, Ediția a II-a, București, Edit. Militară, 1998, p. 56 (în continuare: *Armata română...*)

Complexul Studențesc, pentru a solicita participarea studenților. Între timp, o altă coloană venea de pe Calea Buziașului și Girocului, spre căminele studențești. După ce s-au unit cele două coloane, Sorin Oprea, urcat pe un bloc transformator, le cerea demonstraților să meargă la Catedrală, pentru a solicita sprijinul mitropolitului în vederea unui dialog cu autoritățile⁴¹. În drum spre Catedrală, toate panourile cu lozincile ceaușiste erau spulberate. Ajunși după miezul nopții în fața Catedralei, cei aproape 10000 de manifestați au cântat „Hora Unirii” și „Deșteaptă-te, române!” și au scandat, la îndemnul lui Sorin Oprea, pentru prima dată, „Jos comunismul!”⁴². De aici, demonstrații au hotărât să se deplaseze spre cartierele dens populate – Circumvalațiunii, Calea Aradului și Calea Lipovei – pentru a face o demonstrație de forță și curaj, a-i chema și pe alți timișoreni să li se alătore și, apoi, cu efective sporite, să se reîntoarcă la Catedrală.

Din păcate, nici autoritățile comuniste nu s-au lăsat provocate, dimpotrivă, au reacționat pe măsură. După mai multe convorbiri cu Ceaușescu, Radu Bălan se va implica fără rezerve în reprimarea demonstraților, menținând o permanentă legătură cu Ion Popescu, inspector șef al Inspectoratului Județean Timiș al Ministerului de Interne, trimis direct de la mină la Școala de Ofițeri, Academia Militară și apoi la Academia „Ștefan Gheorghiu”, și cu Traian Sima, șeful Securității județului Timiș, primind informații despre evenimentele din stradă și dând dispoziții pentru restabilirea ordinii⁴³.

Deoarece coloanele de demonstrați mășăluiau pe străzile orașului, trecând prin cele mai importante zone, în jurul orei 3, Bălan a ordonat „să se intervină cu toate forțele pentru a-i dispersa pe manifestați și apoi să fie arestați cei ce vor fi găsiți umblând prin oraș.” Într-adevăr, în urma intervenției forțelor represive, demonstrații au fost împrăștiați, operându-se până spre dimineață peste 200 de arestări⁴⁴.

La primele ore ale zilei de duminică, Timișoara arăta ca un oraș asediat și devastat. Se înlocuiau geamurile de la vitrinele sparte, iar timișorenii colindau orașul, ocolind barajele forțelor postate în stradă în diverse locuri, comentând, în grupuri, evenimentele petrecute în ziua precedentă.

Liniștea restabilită în dimineața zilei de 17 decembrie va fi tulburată de o defilare a subunităților militare, cu fanfară, drapel de luptă și armament fără muniție – ordonată de Ceaușescu –, defilare ce se dorea a fi o demonstrație de forță pentru a descuraja orice acțiune protestatară⁴⁵. În vederea sprijinirii organizării și desfășurării acestei defilări, în dimineața zilei de 17 decembrie sosește la Timișoara o grupă de ofițeri din Marele Stat Major, Consiliul Politic Superior al Armatei și Inspectoratul Muzicilor Militare⁴⁶. În realitate, defilarea a oferit timișorenilor pretextul de a se aduna din nou și a-și exprima protestul față de regim.

Pe la orele prânzului, Ceaușescu l-a sunat de mai multe ori pe Bălan pentru a se informa atât de modul în care a decurs defilarea armatei, cât și de comportamentul timișorenilor adunați în Piața Operei. Deși l-a informat că totul a decurs normal și situația era sub control, la scurt timp Bălan avea să vadă mii de timișoreni ce se îndreptau spre sediul Județenei de Partid. Oficialitățile locale, nu numai că nu acceptă dialogul cu demonstrații, în marea lor majoritate pașnici, dar și ordonă ca mulțimea să fie împrăștiată cu gaze lacrimogene și jeturi de apă din două autocisterne. În această situație, o parte dintre demonstrați atacă sediul cu pietre și sticle incendiare, pătrund în interior și devastează birourile de la parter. După alungarea

---

⁴¹ Miodrag Milin, *Timișoara 15-21 decembrie '89*, Timișoara, 1990, p. 36 (în continuare: *Timișoara 15-21 decembrie...*); vezi și *Timișoara 16-22 decembrie 1989...*, p. 60

⁴² Marius Mioc, *Revoluția din 1989*, p. 109

⁴³ „Caietele Revoluției”, București, nr. 2/2007, p. 16

⁴⁴ „Timișoara”, an. I, nr. 144 din 13 decembrie 1990 și nr. 147 din 18 decembrie 1990

⁴⁵ Nicolae Durac, *Neliniștea generalilor*, Timișoara, Edit. M. P. S., 1991, p. 5; vezi și *Armata română în revoluția din decembrie 1989*, Ed. a II-a, București, Edit. Militară, 1998, p. 56 (în continuare: *Armata română în revoluția din decembrie 1989*); Sergiu Nicolaescu, *Lupta pentru putere. Decembrie '89*, București, Edit. BIC ALL, 2005, p. 61

⁴⁶ *Armata română în revoluția din decembrie 1989...*, p. 56

demonstrațiilor din sediu și din fața Comitetului Județean de Partid, Bălan revine la sediu, fiind informat că a fost căutat de Ceaușescu. De aceea, pentru a putea lua legătura cu dictatorul, va merge la Inspectoratul Ministerului de Interne. Aflând că sediul Județenei de Partid a fost devastat, Ceaușescu i-a ordonat să reocupe sediul, să mobilizeze întregul activ de partid și să-l aștepte pe Ion Coman, care va veni cu un grup de 7 generali și 3 colonei de la M. Ap. N. și M.A.I., pentru a restabili ordinea⁴⁷.

Înainte de a fi trimis la Timișoara, Coman a fost informat de Ceaușescu despre situația municipiului de pe Bega: „Un grup de vandali, de derbedei, vânduți străinătății, încearcă să destabilizeze România. Au spart magazine, au incendiat unități militare, au incendiat Comitetul Județean de Partid, au încercat să ia drapelul de luptă al unității. În această situație, am hotărât stare de necesitate în municipiul Timișoara și am ordonat lui Milea și celor de la Interne să trimită un grup de generali de răspundere și să execute aceste ordine.”⁴⁸ Cât de falsă era percepția dictatorului o dovedește cronica evenimentelor derulate în prima parte a zilei de 17 decembrie: în fața sediului Comitetului Județean de Partid erau peste 20000 de timișoreni, iar grupuri de protestatari mășăluiau în toate cartierele importante ale orașului.

Între timp, Vasile Milea comunica pentru toată armata: „Situația în Timișoara s-a agravat. Este ordin să intervină armata: Armata intră în stare de luptă.”⁴⁹ La scurt timp, Milea ordonă, prin telefon, comandanților celor două mari unități din Timișoara să trimită noi efective la cele mai importante obiective din oraș: Județean de Partid, Hotelul „Continental”, Poșta, Banca și depozitul de armament al gărzilor patriotice. Pentru că numărul demonstrațiilor era în creștere, Milea revine cu noi ordine, cerând ca 7 T.A.B.-uri și 10 tancuri de instrucție să fie trimise la Comitetul Județean de Partid și la comandamentul Marii Unități. Apariția tancurilor pe străzile orașului a scos și mai multă lume din casă și i-a determinat pe mulți timișoreni să intervină pentru a opri represiunea. Câteva tancuri au fost blocate, legate cu lanțurile de șinele de tramvai și vizoarele conductorilor acoperite cu vopsea, iar altora li s-au spart butoaiile cu motorină⁵⁰. Pentru a identifica rapid direcțiile de deplasare ale coloanelor de demonstrații vor fi trimise două elicoptere de la U.M. 01875 Caransebeș, iar în jurul orei 15, comandantul Marii Unități Mecanizate a fost înștiințat că spre Timișoara se îndreaptă efective din U.M. 01233 Buziaș, 01140 Lugoj și 01380 Arad⁵¹. După această concentrare de forțe, nu este greu de bănuț ce li se pregătea timișorenilor protestatari.

În jurul orei 17, după sosirea lui Ion Coman la Timișoara și a grupei operative conduse de generalul Ștefan Gușă, a început teleconferința organizată de Nicolae Ceaușescu, unde s-a aflat că s-a dat ordin să se tragă în demonstrații. În timpul teleconferinței, Ceaușescu l-a întrebat pe Ion Coman despre situația de la Timișoara, iar acesta a răspuns: „Am ordonat să se tragă foc!”⁵² Din păcate, în jurul orei 16 se aud primele focuri de armă în Timișoara, iar peste o oră se vor înregistra și primele victime. După ora 18, generalul Ștefan Gușă a preluat în întregime conducerea forțelor militare aparținând Ministerului Apărării Naționale, aflate deja în oraș,

---

⁴⁷ *Procesul de la Timișoara*, vol. III..., p. 1448

⁴⁸ *Procesele revoluției din Timișoara (1989)*, adunate și comentate de Marius Mioc, Timișoara, Edit. Artpress, 2004, p. 26

⁴⁹ Apud Alesandru Duțu, *Revoluția din 1989. Cronologie*, București, Edit. Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, 2006, p. 108

⁵⁰ *Armata română...*, p. 58

⁵¹ Sergiu Nicolaescu, *Lupta pentru putere...*, p. 65

⁵² Ioan Scurtu, *Revoluția română din decembrie 1989 în context internațional*, București, Edit. Enciclopedică, 2006, p. 187-188; vezi și Constantin Sava, Constantin Monac, *Revoluția Română din decembrie 1989 retrăită prin documente și mărturii*, București, Edit. Axioma, 2001, p. 146-151; Camelia Moraru, Constantin Moraru, *Stenograma teleconferinței lui Nicolae Ceaușescu din 17 decembrie 1989* în „Clio 1989”, București, an. I, nr. 1-2/2005, p. 189-193

ordonând distribuirea unei unități de foc până la soldat și executarea focului de avertisment, mai întâi în plan vertical și apoi, la nesupunere, la picioare⁵³.

Confruntarea demonstranților cu forțele represive a fost dramatică, numai în centrul orașului, în jurul Catedralei și în Piața Operei, înregistrându-se 21 de morți și aproape 100 de răniți⁵⁴. La Catedrală s-a tras asupra demonstranților după ora 19, când deja se terminaseră acțiunile de devastare a magazinelor situate în zonă și chiar incendiile fuseseră stinse, iar demonstranții începuseră să se retragă. Nicio instituție importantă a regimului nu era atacată și niciun militar al armatei române nu era amenințat și, totuși, s-a tras. La început au fost focuri de avertisment, fără prea mult efect asupra mulțimii, care căuta să se îmbărbăteze scandând lozinci: „Nu fugiți!”, „Nu fiți lași!”, „Jos Ceaușescu!”, „Libertate!”, „Soldați, nu trageți în frații voștri!”, „Și voi sunteți copiii noștri!”. După câteva minute, s-a tras direct asupra mulțimii cu muniție de război⁵⁵.

Confruntări similare s-au înregistrat și în alte cartiere ale orașului: Calea Lipovei, Calea Aradului, Piața Traian, Băile Neptun, Calea Girocului și zona Buziașului, până spre orele 3⁵⁶. De aceea, ziua de 17 decembrie 1989 a fost considerată, cu deplin temei, „cea mai cumplită zi din istoria orașului Timișoara”⁵⁷ sau „ziua celor opt bătălii ale timișorenilor cu dictatura”⁵⁸. Prețul plătit de timișoreni pentru curajul de a înfrunta regimul lui Ceaușescu a fost înfricoșător și fără precedent în istoria contemporană a României: peste 60 de morți și peste 200 de răniți⁵⁹. În dimineața zilei de 18 decembrie, orașul „arăta groaznic, totul era devastat. Aerul avea miros de vulcan aprins. Piața era ocupată de cordoane de militari și securiști în civil, înarmați, pe care trecătorii îi priveau cu ură, scârbă și dispreț. Pe străzi, în fața magazinelor devastate și incendiate, se făcea curățenie.”⁶⁰ Liniștea era doar aparentă, pentru că starea de spirit a timișorenilor era mai mult decât tensionată, ca urmare a masacrului din ziua precedentă și a celor peste 800 de arestați. În ciuda stării de necesitate ce interzicea circulația în grupuri pe străzi, la fiecare pas întâlneai oameni disperăți, care își căutau copiii sau rudele dispărute sau arestate.

În jurul orei 9, a început la sediul municipal de partid o ședință de analiză și informare cu directorii și secretarii de partid din întreprinderile și instituțiile orașului, care trebuiau să aducă și situația cu prezența oamenilor la lucru⁶¹. Vorbitorii, primul-secretar Radu Bălan și foștii prim-secretari Ilie Matei și Cornel Pacoste, au înfierat acțiunile zilei precedente, punându-le pe seama unor „huligani” și „derbedei” care au atras de partea lor copii și femei, pe care i-au îmbătat și i-au drogat. Fiind stare de necesitate în Timișoara, era interzisă deplasarea în grup, spectacolele erau sistate, salariații trebuiau împiedicați să iasă în stradă, iar fiecare organizație de partid trebuia să-i convoace nominal pe cei care lipseau de la lucru, să organizeze ședințe la fiecare întreprindere și să transmită același mesaj. În ciuda eforturilor depuse, mesajul nu a avut credibilitate, muncitorii așteptând cu nerăbdare încheierea programului, pentru a ieși în stradă și a continua protestul.

Între timp, coloneii Traian Sima și Filip Teodorescu, din dorința de a identifica conducătorii revoltei, îl informează pe directorul Spitalului Județean – vărul lui Sima – că trebuie interogați răniții prin împușcare. În acest sens, sunt trimiși la spital ofițeri de securitate și milițieni, veniți

⁵³ Sergiu Nicolaescu, *Lupta pentru putere...*, p. 69

⁵⁴ Peter Siani-Davies, *Revoluția română din decembrie 1989*, București, Edit. Humanitas, 2006, p. 102

⁵⁵ Dumitru Tomoni, *Catedrala mitropolitană ortodoxă din Timișoara în „Clio 1989”*, an. IV, nr. 1/2008, p. 158-160

⁵⁶ Florin Medeleț, Mihai Ziman, *O cronică a Revoluției din Timișoara 16-22 decembrie 1989*, Timișoara, 1990, p. 12-14; vezi și Costel Balint, *1989 – Legiunea Revoluției, Timișoara*, Edit. Brumar, 2005, p. 174-175

⁵⁷ Miodrag Milin, *Timișoara 15-21 decembrie...*, p. 67

⁵⁸ Florin Medeleț, Mihai Ziman, *op.cit.*, p. 10

⁵⁹ Marius Mioc, *Revoluția din 1989...*, p. 112-115; vezi și Costel Balint, *op.cit.*, p. 179-218

⁶⁰ *Ibidem*, p. 44

⁶¹ *Procesul de la Timișoara*, vol. IV, Ediție îngrijită de Miodrag Milin și Traian Orban, Timișoara, 2006, p. 1970

din alte județe, la ordinul generalului Vlad Iulian. În ciuda supliciiului la care erau supuși răniții, unii fiind aduși pe targă chiar din sălile de operație, și a amenințărilor cu pierderea libertății, securității nu află nimic despre identitatea conducătorilor, pentru că, de fapt, aceștia nu existau, revolta fiind spontană.

După ora 15, grupuri de tineri venind dinspre Spitalul de Copii s-au oprit pe platoul din fața Catedralei. În scurt timp, treptele Catedralei erau pline de tineri cu lumânări aprinse, care au început să strige lozinci anticeaușiste. Informată de Ion Coman despre acest protest, Elena Ceaușescu, într-o evidentă criză de nebunie, va da un ordin aberant: „Trageți cu tunul în Catedrală, să terminați odată cu ea!”⁶² Nu s-a tras cu tunul, dar s-a tras asupra tinerilor, fiind ucis Sorin Leia, care flutura un drapel cu stema decupată, și încă 2 tineri, iar alți 4 fiind răniți. Demonstrații s-au împrăștiat, încercând să se pună la adăpost din calea gloanțelor, dar în scurt timp s-au regrupat în zona centrală a orașului, huiduind armata și scandând lozinci. Cu ajutorul gazelor lacrimogene și a focurilor de armă, vor fi din nou împrăștiați.

În jurul orei 23, la sediul Inspectoratului Ministerului de Interne a sosit o autoizotermă de la Autobaza COMTIM. De aici, a fost trimisă la Spitalul Județean, unde 6 ofițeri de miliție au încărcat 40 de cadavre de la morga spitalului. În jurul orei 5, autoizoterma, conform planului stabilit, a plecat spre București, unde cadavrele au fost incinerate la Crematoriul „Cenușa”. Se încerca astfel, din dispoziția Elenei Ceaușescu, să se ascundă urmele masacrului din 17 decembrie, familiile victimelor urmând a fi informate că acestea fugiseră peste graniță⁶³.

În dimineața zilei de 19 decembrie, la fabrica „Electromotor” muncitorii de la secția de sculărie refuză să lucreze atâta timp cât blindatele și militarii se mai aflau în stradă. Abia după lungi tratative cu conducerea fabricii și după promisiunea că se va lua legătura cu cei de la județ pentru satisfacerea cererilor, muncitorii vor relua activitatea⁶⁴.

Nu același lucru se va întâmpla la Întreprinderea ELBA, unde, fără să se declare oficial grevă generală, ea va începe în aceeași dimineață și va continua până după înlăturarea lui Ceaușescu. La solicitarea muncitorilor, Bălan s-a deplasat în întreprindere, pentru a intra în dialog cu ei. Ajungând acolo, împreună cu primarul Petru Moț, Bălan este informat că muncitorii aflați în curtea întreprinderii încetaseră lucrul și cereau îmbunătățirea condițiilor de trai și scoaterea Armatei din întreprinderi și din oraș. De pe o platformă, un grup de 10-15 muncitori, învingându-și frica, scandau: „Jos Ceaușescu!”, astfel că primul-secretar conștientizează că se afla la o manifestație cu „un pronunțat caracter politic și anticeaușist”⁶⁵. Protestul muncitorilor îi pune, pentru prima dată, serioase semne de întrebare și generalului Ștefan Gușă, care venind în fabrică, vede că „protestatarii nu erau huligani, ci oameni serioși.”⁶⁶ Într-adevăr, revolta timișoreană intră în 19 decembrie într-o nouă fază, muncitorii având rolul esențial, iar acțiunile fiind mult mai bine organizate și fără manifestații violente, punând astfel forțele represive în imposibilitatea de a reacționa.

A doua zi, la solicitarea a peste 2500 de muncitori de la U.M.T., aflați în grevă și adunați în curtea celei mai mari întreprinderi din oraș, Bălan se va deplasa acolo în jurul orelor 10, fiind urmat de Cornel Pacoste și ministrul Construcțiilor de mașini, Eugen Rădulescu, fost cadru de conducere la această uzină. Muncitorii aveau atât revendicări sociale, cât și politice, solicitând îmbunătățirea condițiilor de viață și înlăturarea lui Ceaușescu⁶⁷.

Dacă în raportul trimis conducerii centrale a partidului în ziua precedentă, Bălan era convins că prin „măsurile politico-organizatorice luate de organele și organizațiile de partid și organismele democrației muncitorești-revoluționare în toată această perioadă, activitatea în toate unitățile

---

⁶² *Procesul de la Timișoara*, vol. III, p. 1352

⁶³ Titus Suciu, *Reportaj...*, p. 151-154

⁶⁴ Costel Balint, *op. cit.*, p. 57

⁶⁵ *Procesul de la Timișoara*, vol. III..., p. 1472

⁶⁶ Apud Peter Siani-Davies, *op. cit.*, p. 109

⁶⁷ *Ibidem*, p. 1479

economico-sociale ale municipiului și învățământului mediu și superior”⁶⁸ se desfășura în condiții absolut normale, după întâlnirile cu muncitorii de la ELBA și mai ales de la U.M.T. își va schimba opinia. Bălan nu mai identifică opoziții regimului ceaușist doar cu grupurile de „vandali” sau „iredentiști”, ci cu sute și chiar mii de muncitori, care cu doar câteva zile în urmă constituiau temelia acestui regim. El vedea cum oamenii muncii și-au învins teama și în plină zi strigau cu toată convingerea „Jos Ceaușescu!” și „Libertate!”. Era mult prea inteligent Radu Bălan ca să nu realizeze că Timișoara nu mai putea fi Brașovul anului 1987. De aceea, comportamentul său se va schimba, sigur în limitele permise de cultura politică și funcțiile pe care le avea. Din acest moment, Bălan nu va mai evita contactul cu protestatarii sau cu reprezentanții acestora, dimpotrivă, va căuta până în momentul arestării să-și nuanțeze poziția și chiar să dea impresia că ar dori să fie în tabăra lor.

V. DE LA REVOLTĂ POPULARĂ LA REVOLUȚIE

În 20 decembrie, starea de spirit a orașului revoltat s-a schimbat radical, „Toată lumea știa că aveau să iasă marile întreprinderi”, mărturisea Claudiu Iordache⁶⁹. Semnalul l-au dat muncitorii de pe platforma industrială din Calea Buziașului, de la A.E.M. și „Electrotimiș”, care vor porni spre ELBA, la solicitarea muncitorilor de la această întreprindere, aflați în a doua zi de grevă generală. Ajunși la gară, află că cei de la ELBA nu i-au mai așteptat și au plecat împreună cu muncitorii de la „Solventul” și „Electromotor” spre Piața Operei, cu vreo jumătate de oră înaintea venirii lor⁷⁰. Nu puteau rămâne pasivi nici muncitorii de la cea mai puternică întreprindere timișoreană, U.M.T., care se vor îndrepta spre Județeană de Partid. Autoritățile comuniste nu se mai confruntă cu „huligani” și „derbedei” vânduți „agenturilor străine”, ci cu însăși clasa muncitoare, atunci cu adevărat revoluționară. Zecile de mii de muncitori încolonați și disciplinați, dar hotărâți și mai siguri ca niciodată că nu mai pot da înapoi, paralizează reacția autorităților comuniste și determină fraternizarea multor militari cu demonstrații. Din aceste considerente și pentru a se evita incidente cu consecințe nebanuite, Ștefan Gușă a ordonat retragerea tuturor efectivelor și tehnicii militare aflate în oraș în cazărmi și trecerea lor la apărarea circulară a acestora, măsură aprobată și de ministrul Milea. Trebuie precizat că nu este vorba de o fraternizare generală a armatei din stradă cu demonstrații. Fraternizarea a avut loc numai la nivelul soldaților și a gradelor inferioare, pentru că marea majoritate a comandanților îndoctrinați și temători de consecințe continuau să rămână obedienți clanului Ceaușescu. La orele prânzului aproape toată Timișoara era în stradă, în Piața Operei sau în fața Județenei de Partid, unde în 20 decembrie se vor constitui cele două nuclee de conducere a revoltei timișorenilor.

În jurul orei 13, din inițiativa lui Lorin Fortuna, un grup de revoluționari urcă la balconul Operei, unde iau hotărârea de a constitui un comitet de coordonare și conducere. În acest scop, Fortuna invită câte 2-3 reprezentanți ai întreprinderilor să urce alături de grupul de inițiativă⁷¹. Comitetele constituite în foaier au formulat un program de revendicări minimale, pe baza căruia să poarte tratative cu reprezentanții puterii comuniste, și a ales un birou permanent format din Lorin Fortuna (președinte), Claudiu Iordache (vicepreședinte), Maria Trăistaru (secretară), precum și Ioan Chiș și Nicolae Bădilescu, ca membri. Astfel, în jurul orei 14, Lorin Fortuna anunța în fața a peste 50000 de demonstrați constituirea primei formațiuni politice libere, Frontul Democrat

---

⁶⁸ Arhiva Memorialului Revoluției Timișoara, *Fond documentar*, Raport privind evenimentele care au avut loc în municipiul Timișoara în perioada 15-18 decembrie 1989, f. 4

⁶⁹ Titus Suci, *Lumea bună a balconului*, Timișoara, Edit. Helicon, 1996, p. 26 (în continuare: *Lumea bună...*)

⁷⁰ Costel Balint, *op. cit.*, p. 62-64

⁷¹ Lorin Fortuna, *Semnificația zilei de 20 decembrie 1989* în „Caietele Revoluției”, nr. 5/2006, p. 29-32

Român, ce-și va schimba în scurt timp denumirea în Frontul Democratic Român⁷². În după-masa zilei de 20 decembrie, Timișoara devenea primul oraș liber din România, iar liderii Frontului Democratic Român au lansat un apel către toate orașele țării de a urma exemplul Timișoarei, apel căruia orașul Lugoj i-a dat curs în aceeași zi, iar Aradul, Clujul și Bucureștiul în ziua următoare.

La ora 14,30, sosește la Timișoara, cu un avion special, Constantin Dăscălescu, primul-ministru, însoțit de Emil Bobu și de trei miniștri, fiind așteptați la Județeană de partid de reprezentanții puterii locale, de Ion Coman, dar și de zeci de mii de timișoreni, care scandau lozinci împotriva regimului dictatorial. La scurt timp după sosire, la presiunea demonstranților, Dăscălescu începe „negocierile” cu o delegație a celor din stradă, formată din 13 revoluționari⁷³. Aceștia se vor constitui într-un Comitet cetățenesc, ce va reprezenta al doilea nucleu de conducere a revoltei timișorenilor. După schimburi dure de replici între primul-ministru și revoluționarii Ioan Savu, Ioan Marcu, Sorin Oprea, Petre Petrișor, Mircea Mureșanu etc., de neimaginat cu doar o săptămână în urmă, se structurează un set de revendicări: abdicarea dictatorului, demisia guvernului, eliberarea arestaților, restituirea morților familiilor pentru a fi îngropați creștinește, alegeri libere etc.⁷⁴ Revendicările, transcrise de Ioan Savu, vor fi prezentate mulțimii de către Petre Petrișor și vor fi comunicate, împreună cu numele liderilor, Consulatului iugoslav, pentru a fi difuzate în exterior.

În jurul orei 18, o delegație a F.D.R., formată din Lorin Fortuna, Claudiu Iordache, Nicolae Bădilescu, Mihaela Munteanu etc. vine în sediul Județenei de Partid, pentru a participa la tratativele cu reprezentanții guvernului. Revendicările lor erau aproape similare cu cele transcrise de Savu, cea mai importantă fiind demiterea lui Ceaușescu⁷⁵. Evident că Dăscălescu nu a avut curajul să-i comunice dictatorului dorința cea mai fierbinte a timișorenilor, astfel că negocierile cu reprezentanții guvernului au eșuat. Singurele revendicări acceptate au fost cele referitoare la eliberarea celor arestați – o parte dintre ei vor veni în cursul serii în Piața Operei – și restituirea morților. Pe toată durata așa-ziselor negocieri, mulțimea a scandat lozinci anticeaușiste: „Jos Ceaușescu!”, „Jos analfabeta!”, „Ceaușescu și soția nu au loc în România!”, „Până la Crăciun să scăpăm de acest nebun!” etc.⁷⁶

După eșuarea negocierilor, delegația F.D.R. pleacă spre Operă, însoțită de peste 2000 de demonstranți. În scurt timp, cea mai mare parte a protestatarilor vor pleca spre Piața Operei, Județeană de Partid nemaireprezentând interes, fiind doar sediul unei puteri decorative, fără nicio influență în orașul de pe Bega. Piața Operei și instituția în care își avea sediul F.D.R., devin zona de speranță și forță a timișorenilor liberi.

În cursul serii, Ceaușescu rostește la Radio și Televiziune o cuvântare prin care înfierează Timișoara, apoi declară stare de necesitate pe întreg teritoriul județului Timiș și îl desemnează pe generalul Victor Stănculescu în funcția de comandant militar al Timișoarei. Erau măsuri disperate și fără efect, deoarece în acel moment Timișoara era primul oraș liber din România. Comitetul Frontului Democratic Român, în componența căruia intraseră și reprezentanți din Comitetul cetățenesc, avea deja un proiect politic și reprezentanți din toate marile întreprinderi timișorene care, a doua zi, urmau să intre în grevă generală. În aceste condiții, revolta populară intră într-o nouă fază, transformându-se în revoluție. În mod explicit se cerea înlăturarea lui

---

⁷² Marinela Veronica Țariuc, *Frontul Democratic Român (FDR) în Ibidem*, p. 10-28; vezi și Titus Suciuc, *Lumea bună...*, p. 26; Milin Miodrag, *Timișoara în revoluție și după*, Timișoara, Edit. Marineasa, 1997, p. 110-111 (în continuare: *Timișoara în revoluție...*); *Idem*, *Semnificația zilei de 20 decembrie 1989 pentru Revoluția Română în „Caietele Revoluției”*, nr. 1/2006, p. 15-18

⁷³ Ioan Savu, Ioan Marcu, Petre Boroșoiu, Sorin Oprea, Virgil Socaciu, Mircea Mureșan, Petre Petrișor, Dan Carp, Nicolae Vartan, Mihai Bădele, Adela Săbăilă, Corneliu Pop și Valentin Vitner („Caietele Revoluției”, nr. 2/2005, p. 10

⁷⁴ *Ibidem*, p. 9

⁷⁵ Milin Miodrag, *Timișoara în revoluție...*, p. 113-114

⁷⁶ Alesandru Dușu, *op. cit.*, p. 145

Ceașescu, dar implicit și înlăturarea regimului comunist, pentru că atunci timișorenii puneau semnul egalității între Ceașescu și regimul comunist. Toate neajunsurile și nemulțumirile erau puse pe seama lui Ceașescu, nu mai era timp și nici răbdare să se facă o analiză a regimului comunist și să se vadă că Ceașescu era creația sistemului și că acest sistem nu se reducea la Ceașescu și clanul său.

În noaptea de 20/21 decembrie se constituie o comisie de redactare a unui program oficial de acțiune a F.D.R.⁷⁷, program finalizat în jurul orei 3. Platforma-program, intitulată Proclamația Frontului Democratic Român, a constituit primul document programatic al revoluției române din decembrie 1989, confirmând trecerea de la revoltă populară la revoluție. Proclamația consfințea existența unei noi forțe politice și propunea Guvernului realizarea unui dialog prin acceptarea unor revendicări: alegeri libere, libertatea cuvântului, presei, radioului și televiziunii, deschiderea granițelor, eliberarea deținuților și dizidenților politici, reforma învățământului, pedepsirea celor care au dat ordin să se tragă în demonstrații, restituirea morților familiilor, recunoașterea noii structuri politice etc. În final, se făcea un apel către toate localitățile țării, de a urma exemplul Timișoarei și de a intra în grevă generală începând din 21 decembrie, până la victoria finală⁷⁸.

În dimineața zilei de 21 decembrie, la ora 9, Lorin Fortuna a citit pentru prima dată Proclamația, în fața a peste 100000 de timișoreni aflați în grevă generală, bucurându-se de o primire entuziastă, cu urale și ovații. Chiar dacă Timișoara se declarase oraș liber și majoritatea timișorenilor erau în stradă, Ceașescu nu se împăca cu această situație și, de aceea, paralel cu mitingul organizat la București, va ordona o ultimă încercare de recuperare a orașului răzvrătit din mâna demonstrațiilor.

Se pare că generalii aflați la Timișoara au întocmit un plan complex, intitulat „Tunetul și Fulgerul”, ce prevedea atacarea demonstrațiilor din Piața Operei, cu unități de TAB-uri și 2 elicoptere dinspre Catedrală și 50 de tancuri dinspre Hotelul „Continental”. Unitățile militare din cazarma Oituz trebuiau să înconjoare circular zona, pentru a împiedica pătrunderea altor protestatari. Demonstrații aflați în Piața Operei urmau să fie dispersați și arestați, iar în locul lor, în piață urmau să intre două coloane de muncitori aduși de către activiștii de partid de pe platforma industrială din Calea Buziașului, urmați de militari M.Ap.N. și 22000 de gărzi patriotice din Oltenia. În etapa a doua, echipe ale securității, în cooperare cu militari D.I.A. și parașutiștii din Caracal, urmau să ia cu asalt balconul Operei, pentru a-i aresta pe membrii F.D.R., a captura armamentul aflat în posesia revoluționarilor și a confisca stația de amplificare prin care se făcea propagandă ostilă și se incita la grevă generală. Datorită mitingului de la București, protestelor din alte orașe și a unor disfuncționalități, planul nu s-a aplicat. Având în vedere gravitatea acțiunii – se estimau 2000 de morți, răniți și arestați din rândul demonstrațiilor – documentele au fost distruse ulterior, inclusiv file din Jurnalul de luptă al Diviziei 18 Mecanizate Timișoara⁷⁹.

Documentele accesibile cercetării susțin parțial acest plan, dar cu certitudine forțele represive nu s-au resemnat începând cu 20 decembrie, odată cu pierderea controlului asupra orașului de pe Bega. În noaptea de 20/21 decembrie, Ioan Corpodeanu, împreună cu alți ofițeri superiori de miliție, au fost trimiși de generalul Mihalcea la sediul Diviziei din Piața Libertății, unde li s-au cerut cadre militare înarmate, pentru a colabora cu armata la un plan aflat în lucru⁸⁰. Și alți

---

⁷⁷ Din comisie făceau parte: Lorin Fortuna, Nicolae Bădilescu, Claudiu Iordache, Luminița Milutin, Petre Boroșoiu și Mihaela Munteanu. (Milin Miodrag, *Timișoara în revoluție...*, p. 123)

⁷⁸ „Caietele Revoluției”, nr. 2/2005, p. 12-13

⁷⁹ Iosif Costinaș, *M-am întors*, Timișoara, Edit. Marineasa, 2003, p. 51-60; vezi și Marinela Veronica Tariuc, *op. cit.*, p. 17

⁸⁰ *Procesul de la Timișoara*, vol. II..., p 567-568

ofițeri superiori au declarat la proces că în acea noapte au fost chemați la sediul Diviziei, unde li s-a cerut să pună la dispoziție militari și tancuri⁸¹.

În dimineața zilei de 21 decembrie, Radu Bălan a chemat mai mulți activiști de partid, comunicându-le că din dispoziția lui Coman urmau să organizeze o contrademonstrație muncitorească în Piața Operei. În acest sens, trebuiau formate două coloane, una care să plece de pe platforma industrială din Calea Buziașului, iar cealaltă, din zona întreprinderilor ELBA, „Electromotor”, „6 Martie” etc. Coloanele trebuiau să aibă 200 de militari, 200-400 membri ai gărzilor patriotice și aproximativ 1000 de muncitori. În ciuda încercărilor făcute și a deplasării militarilor în zona întreprinderilor menționate, intenția nu s-a putut finaliza, muncitorii fiind, majoritatea, în Piața Operei.

Și mai răsunător a fost eșecul acțiunii de „tip mineriadă”, prin care unități de gărzi patriotice din județele Mehedinți, Dolj și Olt, echipate cu uniforme specifice, înarmate cu ciomege special confecționate și dirijate de către securiști, au fost trimise cu trenuri speciale la Timișoara, pentru a acționa împotriva unor forțe de invazie ungurești și iugoslave, care încercau să ocupe Banatul și cărora li s-au alăturat „huligani” și „bețivi” din Timișoara⁸². Aflând din timp de sosirea trenurilor speciale, cu ajutorul angajaților centralei telefonice C.F.R., conducerea F.D.R. a putut să intervină și să zădărnicească aceste acțiuni. Unele trenuri au fost oprite pe parcurs și întoarse spre Oltenia, iar muncitorii ajunși în Timișoara s-au convins rapid că pe străzile orașului nu erau dușmani străini, ci confrăți decși să înlătore regimul lui Ceaușescu. De aceea, vor fraterniza cu timișorenii, punând capăt ultimei tentative a dictatorului de a prelua controlul asupra orașului răzvrătit.

În dimineața de 22 decembrie, din dispoziția lui Coman, primarul Moț i-a contactat pe liderii F.D.R., solicitându-le să cedeze stația de amplificare, întrucât mai mulți cetățeni s-ar fi declarat nemulțumiți de tulburarea liniștii. Aceștia au refuzat și i-au înmănat primarului Proclamația frontului, pentru a fi cunoscută și de către Coman. Încă de dimineață, peste 150000 de timișoreni se aflau în Piața Operei, scandând lozinci împotriva regimului ceaușist și aplaudând discursurile celor de la balcon, printre care s-a numărat și maiorul Viorel Oancea, primul ofițer al armatei române care a trecut de partea revoluției⁸³. De aceea, vestea că dictatorul a fugit a produs un entuziasm greu de descris, alinând în parte și durerea acelor care abia își îngropaseră morții sau încă sperau să-i găsească.

Solidarizarea altor orașe și, în special, a Bucureștiului cu revolta timișorenilor, începută în 16 decembrie și transformată în revoluție în 20 decembrie, a dus la înlăturarea regimului politic condus de Ceaușescu și clanul său și a marcat intrarea României într-o nouă etapă istorică, ce întruchipează elementele esențiale ale unui regim democratic.

Dumitru Tomoni

---

⁸¹ Iosif Costinaș, *op. cit.*, p. 57-59

⁸² Lorin Fortuna, *op. cit.*, p. 32

⁸³ „Caietele Revoluției”, nr. 3/2006, p. 36-37

BIBLIOGRAFIE

I. IZVOARE

1. ARHIVE

Arhiva Memorialului Revoluției Timișoara: Fond documentar
Direcția Județeană Timiș a Arhivelor Naționale. Fond Comitetul Județean Timiș al P.C.R.

2. DOCUMENTE PUBLICATE

Procesul de la Timișoara, vol. I-II, Ediție îngrijită de Miodrag Milin, Fundația Academia Civică, 2004;

Procesul de la Timișoara, vol. III, Ediție îngrijită de Miodrag Milin și Traian Orban, Timișoara, Edit. Mirton, 2005

Procesul de la Timișoara, vol. IV, Ediție îngrijită de Miodrag Milin și Traian Orban, Timișoara, Edit. Mirton, 2006

3. PRESA

„Caietele Revoluției”, București, 2005-2008

„Orizont”, Timișoara, 2006

„Timișoara”, 1990

II. LUCRĂRI PUBLICATE

*** Armata română în Revoluția din decembrie, 1989, Ediția a II-a, București, Edit. Militară, 1998

Balint, Costel, 1989, *Legiunea Revoluției, Timișoara*, Edit. Brumar, 2005

Birăescu, Traian Liviu, *De ce Timișoara? în Timișoara 16-22 decembrie 1989*, Timișoara, Edit. Facla, 1990

Buzărnescu, Ștefan; Pribac, Sorin; Neagu, Mircea; Buzărnescu, Ana, *Un model de interculturalitate activă. Banatul românesc*, Timișoara, Edit. De Vest, 2004

Costinaș, Iosif, *M-am întors*, Timișoara, Edit. Marineasa, 2003

Damian, Neculai, *Scânteia vine din văzduh*, Timișoara, Edit. Eurostampa, 1999

*** *De la regimul comunist la regimul Iliescu. Virgil Măgureanu în dialog cu Alex Mihai Stoenescu*, București, Edit. RAO, 2008

Durac, Nicolae, *Neliniștea generalilor*, Timișoara, Edit. M. P. S., 1991

Duțu, Alesandru, *Revoluția din 1989. Cronologie*, București, Edit. Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, 2006

Fortuna, Lorin, *Semnificația zilei de 20 decembrie 1989 în „Caietele Revoluției”*, nr. 5/2006

Întrebări cu și fără răspuns. Decembrie 1989, Timișoara, Edit. Mirton, 2001

Jurma, Gheorghe, *Descoperirea Banatului*, Reșița, Edit. Timpul, 1994;

Marineasa, Viorel; Vighi, Daniel, *Rusalii 51. Fragmente din deportarea în Bărăgan*, Timișoara, Edit. Marineasa, 1994;

Marineasa, Viorel; Vighi, Daniel; Sămânță, Valentin, *Deportarea în Bărăgan*, Timișoara, Edit. Mirton, 1996;

Medeleț, Florin; Ziman, Mihai, *O cronică a Revoluției din Timișoara 16-22 decembrie 1989*, Timișoara, 1990

Milin, Miodrag, *Timișoara în revoluție și după*, Timișoara, Edit. Marineasa, 1997

Milin, Miodrag, *Timișoara 15-21 decembrie 1989*, Timișoara, 1990

Mioc, Marius, *Revoluția din 1989 și minciunile din Jurnalul Național*, Timișoara, Edit. Marineasa, 2005

- Mioc, Marius, *Revoluția, fără mistere. Începutul revoluției române: cazul László Tőkés*, Timișoara, Edit. „Almanahul Banatului”, 2002
- Moraru, Camelia; Moraru, Constantin, *Stenograma teleconferinței lui Nicolae Ceaușescu din 17 decembrie 1989* în „Clio 1989”, București, an. I, nr. 1-2/2005
- Munteanu, Ioan, *Manifestarea anticomunistă a studenților de la Timișoara din octombrie 1956. Semnificația politică națională*, în „Analele Sighet”, vol. VIII, București, 2000
- Munteanu, Ioan, *Starea de spirit a populației din Timișoara premergătoare Revoluției din Decembrie 1989* în „Clio”, an. IV, nr. 1/2008, București
- Neumann, Victor, *Civismul Timișoarei în anii național-comunismului* în „Memorial 1989. Buletin științific și de informare”, nr. 2/2007, Timișoara
- Nicolaescu, Sergiu, *Lupta pentru putere. Decembrie '89*, București, Edit. Bic All, 2005
- Nicolaescu, Sergiu, *Revoluția. Începutul adevărului. Un raport personal*, București, Edit. Topaz Grup, 1995;
- *** *Procesele revoluției din Timișoara (1989)*, adunate și comentate de Marius Mioc, Timișoara, Edit. Artpress, 2004
- *** *Revoluția română din decembrie 1989. Istorie și memorie*, coordonator Bogdan Murgescu, Iași, 2008
- Sava, Constantin; Monac, Constantin, *Revoluția Română din decembrie 1989 re trăită prin documente și mărturii*, București, Edit. Axioma, 2001
- Surtu, Ioan, *Revoluția română din decembrie 1989 în context internațional*, București, Edit. Enciclopedică, 2006
- Siani-Davies, Peter, *Revoluția română din decembrie 1989*, București, Edit. Humanitas, 2006
- Sitaru, Mihaela, *Oaza de libertate. Timișoara, 30 octombrie 1956*, Iași, Edit. Polirom, 2004
- Spijavca, Elena, *Munci și zile în Bărăgan*, București, Edit. Fundației Academia Civică, 2004
- Stoenescu, Alex Mihai, *Istoria loviturilor de stat în România*, vol. 4 (I), București, Edit. RAO, 2004
- Suciu, Titus, *Lumea bună a balconului*, Timișoara, Edit. Helicon, 1996
- Suciu, Titus, *Reportaj cu sufletul la gură*, Timișoara, Edit. Seicon, 1990
- Teodorescu, Filip, *Un risc asumat*, București, Edit. Viitorul Românesc, 1992
- *** *Timișoara 16-22 decembrie 1989*, Timișoara, Edit. Facla, 1990
- Tinu, Radu, *Timișoara... no comment*, București, Edit. Paco, 2001
- Tomoni, Dumitru, *Catedrala mitropolitană ortodoxă din Timișoara* în „Clio 1989”, an. IV, nr. 1/2008
- Tomoni, Dumitru, *Regionala „Astra Bănățeană”. Monografie istorică*, Timișoara, Edit. Eurostampa